

önüne alındığında rivayet ettiği eski metinleri bırakmış veya en azından bunları yeni mezheple uyumlu hale getirmiş olması ihtimali güçlenmektedir. Bu durumda, "Za'ferânî'nin rivayet ettiği *el-Mebsûṭ* iltifat görmemiştir" şeklindeki İbnü'n-Nedîm'in ifadesi ya Za'ferânî'nin bu rivayetlerde herhangi bir redaksiyona gitmediği, dolayısıyla hocasının terkettiği eski mezhebini içeren bu eserin gözden düştüğü, ya da belli bir düzeltme yapmış olsa da Mısır dönemi râvilerinin mezhep çevrelerinde elde ettiği itibar karşısında tutunamadığı şeklinde yorumlanabilir. Şâfiî'nin kadim döneminde yazdığı eseri *el-Hüccce* olarak bilinirken Za'ferânî'nin rivayet ettiği eserin isminin *el-Mebsûṭ* diye anılması ikinci yoruma ağırlık kazandırmakta ve onun yeni gelişmeleri takip ederek buna göre tavır aldığını göstermektedir. Za'ferânî, *el-Mebsûṭ*'u küçük farklılıklarla Rebî'in rivayet ettiği tertibe uygun biçimde nakletmiştir. Rebî, 240 (855) yılında hacca gittiğinde Za'ferânî ile Mekke'de karşılaşmış ve ona, "Sen doğuda, ben batıda bu ilmi tesbit ediyoruz" demiş, Za'ferânî'nin kendisine gösterdiği ilgi ve samimiyetten hoşnut kalmıştır. Safedî, Za'ferânî'nin yirmi küsur ciltlik bir telif rivayet ettiğini belirtmekteyse de (*el-Vâfi*, II, 176) günümüze sadece isnadı Bilâl-i Habeshî'ye ulaşan bazı hadisleri içeren *Müsnedü Bilâl* adlı risâlesi intikal etmiştir (nşr. Ebû Abdurrahman b. Akil ez-Zâhirî, *Mecelletü'l-buḥûşî'l-İslâmiyye*, XIV, Riyad 1405-1406, s. 227-243; Riyad 1416/1996; nşr. Ebû Meryem Mecdî Fethî İbrâhîm, *Tanta* 1409/1989).

Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'ından itibaren sonraki dönem Şâfiî literatüründe pek çok meselede mezhep imamının kadim dönem icthadlarına atıflar yapılmakla birlikte bunlarda Za'ferânî'nin adı nâdiren zikredilir. Hangi kanaldan geldiği belirtilmeksizin sadece "fi'l-kadîm" denilerek aktarılan bu tür rivayetlerin büyük kısmının Za'ferânî vasıtasıyla literatüre girdiği söylenebilir. Mezhepte yaklaşık yirmi meselede kadim görüşle amel edildiği belirtilse de literatürde pek çok meselede önceki dönem icthadlarının da zikredilmesi bir mukayese imkânı vermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla Za'ferânî'nin rivayetleri sayesinde Şâfiî'nin görüşlerindeki gelişmeyi kısmen de olsa izlemek mümkün olmuştur. Ayrıca kadim çerçevesindeki rivayetlerin aynı konularda Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'ye ait görüşlerle karşılaştırılması Şâfiî'nin eski dönem icthadlarının bu iki âlimin fikhına etkisini görme imkânı da ve-

rebilir. Bu husus II (VIII) ve III. (IX.) asırlardaki fikhî etkileşim ağını tesbit bakımından da önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1983, I, 13; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 260-261; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Menâkıbü's-Şâfiî* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1390/1970, I, 201, 221, 227-228; İbn Ebû Ya'lâ, *Ṭabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1419/1999, I, 369-371; Nevevî, *Tehzîb*, I, 160-161; II, 242-243, 277; Safedî, *el-Vâfi*, II, 176; Sübkî, *Ṭabakât*, II, 114-118; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfiîyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), I, 30-31, 45-46, 70-71; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 264; Bilal Aybakan, *İmam Şâfiî ve Fikhî Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul 2007, tür.yer.

BİLAL AYBAKAN

ZAFERÂNİYYE

(الزعفرانية)

Neccâriyye'ye mensup
Ebû Abdullah İbnü'z-Za'ferânî'nin
görüşlerini benimseyenlere
verilen ad

(bk. NECCÂRİYYE).

ZAFERNÂME

(bk. FETİHNÂME).

ZAFERNÂME

(ظفرنامه)

Şerefeddin Ali Yezdî'nin
(ö. 858/1454)

Timurlular döneminin konu alan
Farsça tarih kitabı

(bk. ŞEREFEDDİN ALİ YEZDÎ).

ZÂFİR EFENDİ

(bk. ŞEYH ZÂFİR).

ZÂFİR-BİEMRİLLÂH

(الظافر بأمر الله)

Ebû Mansûr ez-Zâfir-Biemrillâh İsmâîl
b. el-Hâfız-Lidînillâh Abdilmeccid
b. Muhammed b. Mead
el-Müstansır-Billâh el-Fâtımî
(ö. 549/1154)

Fâtımî halifesi
(1149-1154).

15 Rebü'lâhîr 527 (23 Şubat 1133) tarihinde Kahire'de doğdu. Hâfız-Lidînillâh'ın en küçük oğludur. Babasının öldüğü gün onun vasiyeti üzerine Zâfir-Biemrillâh (Bi-

A'dâillâh) lakabıyla halife ilân edildi (5 Cemâziyelâhîr 544 / 10 Ekim 1149). Fâtımîler'in on ikinci halifesi olup Mısır'da hüküm süren halifelerin dokuzuncusudur. Hilâfete gelince Necmeddin Ebû'l-Feth Selîm (Süleyman) b. Masâlî (Massâl) "es-Seyyidü'l-ecel el-Mufaddal emirü'l-cüyüş" lakabıyla vezir tayin etti. İbn Masâl, kırk elli gün süren vezirliği sırasında zenci askerlerle Türkler arasındaki çatışmaları şiddet kullanarak denetim altına aldı (Makrîzî, *el-Müntekâ*, s. 141-142). Ali b. Zâfir'e göre ise Halife Zâfir, iki taraf arasındaki anlaşmazlığı sonlandırmak ve askerleri yatıştırmak için onlara para verdi (*Aḥbârü'd-düveli'l-münkaṭ'a*, s. 102). Ancak İbn Masâl'in vezir olmasına rıza göstermeyen İskenderiye'nin Sünnî valisi Ebû'l-Hasan Ali b. Sellâr ayaklanıp askerleriyle birlikte 7 Şâban 544'te (10 Aralık 1149) Kahire'ye girdi. Görüşmeler neticesinde kendisine vezirlik hil'ati gönderildi ve "el-Âdil Seyfeddin Nâsırü'l-Hak" lakabıyla vezir tayin edildi. Durumu öğrenen İbn Masâl, Bedevîler'den topladığı askerlerle İbnü's-Sellâr'ın birliklerini yenmeyi başardıysa da daha sonra İbnü's-Sellâr üvey oğlu Abbas b. Ebû'l-Fütûh ile Talâi' b. Rüzzi'ki onun üzerine gönderdi. 19 Şevval 544 (19 Şubat 1150) tarihinde Dilâs'ta (Delâs) meydana gelen savaşta İbn Masâl ve müttefiki Bedr b. Râfi öldürüldü (İbnü'l-Esîr, XI, 128; Makrîzî, *İttî'âzü'l-ḥunefâ*, III, 196-198). Bu savaştan bir ay önce İbnü's-Sellâr, devletin ileri gelen asker ve bürokratlarının çocuklarından oluşan "sıbyânü'l-hâs" adlı askerî birliği kendisine karşı suikast planladığı gerekçesiyle ortadan kaldırmıştı. Ardından kendisiyle anlaşamadığı nâzirü'd-devâvin Ebû'l-Kerem Muhammed b. Ma'sûm et-Tinnîsi'yi öldürttü (*a.g.e.*, III, 198-199).

Öte yandan Receb 545 (Kasım 1150) tarihinde Haçlılar'ın Feremâ'ya saldırarak şehri yağmalamaları ve yakıp yıkmaları üzerine Vezir İbnü's-Sellâr büyük bir donanma hazırladı. 546'da (1151) Yafa, Akkâ, Sayda, Beyrut ve Trablus liman şehirlerine hücum eden Fâtımî donanması Haçlılar'a büyük zarar verdi, gemileri ele geçirildi yahut yakıldı. Fakat sefer Fâtımî hazinesine 300.000 dinara mal olduğundan devlet harcamalarında kısıtlamaya gidildi. Halep Atabegi Nüreddin Mahmud Zengî, Fâtımî birliklerinin çabalarını desteklemek amacıyla Haçlılar'a karşı karadan bir sefer düzenlemek istediysede o sırada Dimaşk şehriyle uğraşması sebebiyle bunu gerçekleştirmedi (İbnü'l-Kalânîsî, s. 315; Makrîzî, *İttî'âzü'l-ḥunefâ*, III, 202). Muharrem 548'de (Nisan 1153) Haçlılar'ın uyguladığı bas-

ZÂFİR-BİEMRİLLÂH

kıdan çekinen İbnü's-Sellâr üvey oğlu Abbas'ı Filistin'deki Mısır garnizonu Askalân'ın savunmasıyla görevlendirdi. Abbas, oğlu Nasr ile birlikte Mülhem, Dırgâm ve Üsâme b. Münkız gibi emirlerle yola çıktı. Bilbîs'e vardıklarında kendisinin merkezden uzaklaştırılmak istendiğini düşünüp seferden vazgeçti. Ancak Üsâme b. Münkız, İbnü's-Sellâr'ı öldürüp yerine geçmesi için Abbas'ı kışkırttı. Halife Zâfir-Biemrillâh'ın yakın arkadaşı olan Nasr, İbnü's-Sellâr'ın yerine babası Abbas'ın vezir tayin edilmesi konusunda halifeyi ikna etmekle görevlendirildi. Halife Zâfir, Nasr'ın talebini kabul edince Nasr adamlarıyla birlikte İbnü's-Sellâr'ın evine girip onu öldürdü (6 Muharrem 548 / 3 Nisan 1153). Durumu haber alan Abbas 12 Muharrem 548'de (9 Nisan 1153) Kahire'ye döndü ve "Seyfeddin el-Efdal emirü'l-cüyûş rüknü'l-İslâm" lakabıyla vezir tayin edildi (Ali b. Zâfir, s. 102-103; İbn Münkız, s. 43-45; Makrîzî, *İttî'âzû'l-hunefâ*², III, 204-205). Ancak içinde bulunulan zor şartlarda Askalân'ın savunulması amacıyla donanmayı güçlendiren ve Fâtîmî Devleti'nde Haçlılar'a karşı Halep Emîri Nüreddin Mahmud Zengî ile anlaşma teşebbüsünde bulunan ilk devlet adamı olan İbnü's-Sellâr'ın (İbnü'l-Kalânîsî, s. 315; İbn Münkız, s. 35-36) öldürülmesi ülkede karışıklıklara yol açtı; bu durumdan faydalanan Haçlılar Askalân'ı ele geçirdiler (27 Cemâziyelevvel 548 / 20 Ağustos 1153). Böylece Fâtîmîler, Suriye'deki son kalelerini de kaybetmiş oldular.

Zâfir-Biemrillâh, Abbas'ın nüfuzundan kurtulmak için oğlu Nasr'a vezirlik vaad ederek babasını öldürmesi için onu kışkırttı. Nasr'ın, durumu Üsâme b. Münkız ile babası Abbas'a bildirmesi halifenin sonunu getirdi. Abbas, oğlu Nasr'ı kendi safına çekmeyi başardı ve halifeyi ortadan kaldırmasını istedi (a.g.e., s. 45-46). Hazırlanan suikast planına göre Nasr halifeyi evine davet etti; halife evine gelince de Nasr ve adamları tarafından öldürüldü (15 veya 29 Muharrem 549 / 1 veya 15 Nisan 1154). Bazı kaynaklarda, Zâfir-Biemrillâh ile Nasr arasındaki yakın ilişki sebebiyle birtakım dedikoduların yayıldığı, Abbas'ın bu söylentilerden rahatsız olarak oğlundan halifeyi ortadan kaldırmasını istediği konusunda rivayetlere yer verilir (İbn Hallikân, I, 237; Makrîzî, *İttî'âzû'l-hunefâ*², III, 208-209). Abbas, ayrıca Zâfir'in öldürülmesinden halifenin iki kardeşi Yûsuf ve Cibrîl'i sorumlu tutarak onları öldürttü ve Zâfir'in beş yaşındaki oğlu Ebû'l-Kâsım İshâ'î Fâiz-Binasrillâh lakabıyla halife ilân etti. Vezirlerin tahakkümü altında kalan Zâfir-Biem-

Zâfir-Biemrillâh döneminde yaptırılan el-Câmiu'z-Zâfirî

rillâh'ın oyun ve eğlenceye düşkün olduğu kaydedilir. Zâfir-Biemrillâh, Kahire'de Bâbüzüveyle yakınında el-Câmiu'z-Zâfirî (veya Câmiu'l-Fâkîhiyyîn) adıyla anılan bir cami yaptırmış ve bazı gelirlerini buraya vakfetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 308, 315, 319-322, 329-330; İbn Münkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr: İbretler Kitabı* (trc. Yusuf Ziya Cömert), İstanbul 2008, s. 35-36, 43-48; Ali b. Zâfir, *Ah-bârü'd-düveli'l-münkaft'a* (nşr. A. Ferré), Kahire 1972, s. 102-107; İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-mukleteyn fi ahbâri'd-deuleteyn* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Stuttgart 1412/1992, s. 53-68; İbn Hammâd es-Sanhâcî, *Ahbârü mü'lûki Beni 'Ubeyd ve sîretühüm* (nşr. Tihâmî Nakra – Abdülhalîm Uveys), Riyad, ts. (Dârü'l-ülüm), s. 106-107; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, XI, 128-129, 160-161, 163-167; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 237-238; İbnü'd-Devâdârî, *Ken-zü'd-düer*, VI, 552-554, 557-558, 560, 562-565; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVIII, 203-208; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 2000, IV, 95-97; Makrîzî, *İttî'âzû'l-hunefâ*² (nşr. M. Hilmî M. Ahmed), Kahire 1416/1996, III, 189, 196-210; a.mlf., *el-Hıttat* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), London 2002, II, 201-202; III, 85-87; IV, 164; a.mlf., *el-Muntekâ min Ahbâri Mısır* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1981, s. 141-149; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, tür.yer.; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühür*, I/1, s. 227-228; S. Lane-Poole, *History of Egypt in the Middle Ages*, London 1901, s. 171-173; Abbas Hamdani, *The Fatimids*, Karachi 1962, s. 64-65; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 181-186; De L. O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 227-232; Yaacov Lev, *State and Society in Fatimid Egypt*, Leiden 1991, s. 61-63; Ârif Tâmir, *Târîhu'l-İsmâ'iliyye*, London 1991, IV,

42-50; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtîmiyye fi Mısır*, Beyrut 1996, s. 173-179; Farhad Daffary, *Muhalif İslâm'ın 1400 Yılı İsmâîliler: Tarih ve Kuram* (trc. Ercüment Özkaya), Ankara 2001, s. 318-319; Nihat Yazılıtaş, *Fâtîmî Devleti Tarihi*, İstanbul 2010, s. 213-216; Th. Bianquis, "al-Zâfir bi-A'âda Allah", *EP*² (İng.), XI, 382-383.

MURAT ÖZTÜRK

ZAGREB

Hrvatistan'ın başşehri.

Adriyatik kıyıları ve Batı Balkanlar'dan gelen yollarla Medvednica dağının güneydoğu uçları ve Sava nehri boyunca uzanan ova arasında geçen yolların keşişmen noktasında deniz seviyesinden 135 m. yükseklikte yer alır. Şehrin ilk nüvesi milâttan önce IV. yüzyılda taştan surlarla çevrili, Keltler'e ait bir yerleşim yeri olarak bir tepe üzerinde kurulmuştu. Daha sonraları bu tepe Gradec adını almıştır; burası günümüzde Yukarı Şehir (Gornji Grad) diye bilinir. Bu kesim, Medvednica dağından inerek Sava nehrine ulaşan kolların yardığı eğimli bir yüzey halindedir. Ardından Hıristiyanlığın ve Roma yönetiminin başlangıç dönemlerinde, bugünkü Zagreb'in hemen dışında güneydoğu tarafında kalan bir yerde inşa edilen Andautonia adlı Roma şehri onun yerini aldı. Ancak barbarların saldırıları döneminde şehir hayatı beş asırlık bir süre boyunca kesintiye uğradı. Nihayet XI. yüzyılda yeniden canlanma emareleri görüldü, önceki Kelt yerleşim yerinin karşısındaki tepeye piskoposluk merkezi kuruldu. Zamanla burada zanaatkarların ve tâcirlerin oturduğu bir şehir meydana geldi. Böylece biri aşağıdaki tepede katedralin çevresinde gelişen, piskoposun ve onun ruhanî meclisinin yönetiminde bulunan ve Zagreb (Biskupski Zagreb) adını taşıyan, diğeri ise daha yüksek olan tepede (Gradec) yer alan, az çok otonom kasabaların yaşadığı yer olmak üzere iki şehir ortaya çıktı. Bunlar 1850'de resmen Zagreb adıyla birleştirildi (*Enciklopedija Jugoslavije*, VII, 584-586). Ortaçağ boyunca piskoposla Gradec yurttaşları arasında kanlı çatışmalar süregelmıştır. XIII. yüzyılın ortalarına kadar her iki yerleşim yeri ağaçtan duvarlarla korunuyordu. 1242'de Tatar saldırıları esnasında bütün bölge büyük tahribat gördü. Bu tarihten sonra taştan surlar inşa edildi ve Macar kralı tarafından Gradec'e özerk statü tanındı. Her iki topluluğtaki yurttaşlar dört etnik gruptan oluşuyordu: Slav, Germen, Macar ve İtalyan. Bu sosyal yapı aynı zamanda Macar Krallığı'nın tipik bir özelliğiydi.